

Український Чорноморський Інститут

Ч.І6

Архієпископ Іларіон

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАПОРОЗЬКИЙ СКИТ

на АФСНІ

Одеса.

1942

На правах рукопису

Авторские права застежки

"Пс 1914-му році цей український
Скит мав бути сильно занепасти, але
обов'язок українців - не дозволити
до цього й таки підтримати його,
як нашу історичну святиню!"

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАПОРОЗЬКИ СКИТ

НА АФОНІ.

Українці рано з'явилися на Афоні, ще десь у першій половині XI віку, і вже року 1169-го заклали собі окремого монастиря, т.зв.Русикон /Українікон/. Алё монастир цей рано стратив свій український характер,¹ і з бігом часу став монастирем спільним, російсько-українським, а з часом і зовсім російським. Україна рано втратила свій державний характер, бувши захоплена Литвою та Польщею, а пізніше Росією, а це вплинуло й на наш монастир на Афоні,-він зовсім зруїфікувався.

Другий монастир на Афоні, де жили Українці, це був Ставроникита /Нікитин хрест/. Заснування цього монастиря відноситься на 680-й рік за часу царя Константина Погоната. Алё з часу другого арабського нападу на Афон 830-го року монастир цей, разом з іншими, запустів, і був відновлений тільки в X столітті багатою грецькою родиною Ставроникита, від якої й сам одержав свою назву.^{2/} Пізніше монастир знову був запустів і

1/ Див. мою працю "Свята Гора Афон"; 1. Опис Афону, 2. Початкова історія Афону, 3. Монашество на Афоні, 4. Монастири на Афоні, 5. Управління монастирями, 6. Розцвіт Афону за Візантійської доби, 7. Афон під турецькою владою, 8. Русикон /Українікон/ на Афоні, 9. Український Запорозький Скит на Афоні, 10. Зносини України з Афоном, 11. Школи й бібліотеки на Афоні, 12. Знищення афонських бібліотек, 13. Значення Афона, 14. Головна причина занепаду Афону і 15. Література про Афон.

2/ Ел. П о р ф и р і й: Первое путешествие в афонские монастыри и скиты, Ч.2 ст.185.-Ив.С о к о л о в: Состояние монашества в Византийской церкви /842-1204/. Казань, 1894 р.ст.234.

штога заміданий, і був відновлений після, - його воскресив патріярх Бремія десь за у XVI-му столітті.^{1/} Бремія був у добрих зносинах з Константином Острозьким, і може на його прохання до цього монастиря прийшли українці.

В 1847 році в цьому монастирі побував ієромонах Сергій /Святого-рець/ і ще застав тут українців. Він пише: "Монастирь Ставронікити греческий; есть впрочем часть здесь и малороссиян, которым представлен для русской Службы небольшой параклис /церковь/... Малороссияне, как ни предубеждены противу москалей, но нас приняли здесь очень хорошо и в духе искренняго странноприймства".^{2/}

Пізніше дві келії цього монастиря й 42 аскетичні каливи /колиби/ були всі зайняті головно українцями, але все зрусифікованими.

В XVIII-му віці в Україні сильно запалилася була повищена національна свідомість, особливо через повстання проти Москви гетьмана Івана Mazепи. Але Mazепа 7 червня 1709-го року програв свій бій з Москвою, і змушеній був покинути Україну з частиною своєї старшини та війська. За кордоном повстака тоді досить численна українська еміграція, а незабаром багато козацтва прийняло турецьке підданство й оселилося по Дунай, особливо в Добруджі. Національна свідомість української лідності через усі ці події значно піднеслася.

А в Україні по обох боках Дніпра ставало все гірше. На Півобережжі цар Петро I, а пізніше його наслідники, виловлювали всіх "мазепинців", і корстоко мстилися над ними. Народ падав під тяжкими утисками московських постій та пасіфікацій.

Не краще було й на Правобережжі, - тут поляки також мордували всіх

1/ Патріярх Бремія II був патріярхом тричі в 1572-1575 р.р. Деякі дослідники подають роком заснування Ставронікити 1653 р., але тоді Бремія не був патріярхом.

2/ Письма Святогорца к друзьям своим о Святой Горѣ Афонской, Спб. 1850 р. Ч.II, ст.179-180.

- - -
українців, кого тільки могли. А до цього тут настало велике переслідування православія, сильно тоді підтримане уніяцтвом. Повстала т.зв. Коліївщина, як народний протест проти всіх цих переслідувань українського народу, в якій гинуло багато й невинного народу.

Ось у цей грізний для України час знову звернено пильну увагу на Афон, як на спокійне місце життя й подвигу, де православної віри ніхто не переслідує.

Ще року 1614-го з Афону писав ігумен Дерманського монастиря на Волині, Ісаакій Борискович, підкреслючи власне релігійний спокій на Афоні, для українця під Польщею такий малознаний: "Благодатю Христа моєго достиг до Афонской Горы, опочих мало от трудов непомърных. Нынѣ увидѣх пристанище Пречистыя Матери Божія, иде же веліе безмолвіе: ни еретици клевещуть, ни мнящіся христіане - хаєолицы навѣтують, ни ласканіем и дарми неутвержденых прельщають, ниже прельщаемаго зде обрѣтають, ни волю, ни кличу на церковь Христову. Воистину пристанище не от человѣк созданное, но ст Божія смотрѣнія".^{1/} І саме в цей час появляється на Афоні новий Скит, уже виразно національний, чисто український.

Коли на Афоні з'явилися мазепинці, вони не могли примиритися з чисто російським напрямком Руссикона, і захотіли мати собі свого окремого чисто українського національного монастиря. Цілком можливо, що Руссикон поділяв тоді російську великороджену ідеологію, цеб то був проти українців "мазепинців", а це не давало можности цим останнім селитися в Руссиконі й спокійно служити Богові.

А між тим емігранти, козаки з б.армії гетьмана Мазепи, помалу прибували на Афон, бажаючи в молитві й подвигу закінчити своє життя. Звичайно, вони шукали собі такого місця, де б могли й національно мати навіть спокій, живучи в рідному оточенні.

Ось у цей час і повстав на Афоні, на землях Пантократорового мана-

-----
1/Акты, относящиеся к истории Западной России, т.IV. ст.43.-433.

сторія чисто у країнській Скит св.Пророка Іллі,або т.зв.Іллінський козацький чи запорозький Скит. Заснував його славний ієромонах Паїсій Величковський.

Паїсій Величковський народився в 1722-му році в м.Полтаві, і був сином настоятеля чи протопопа Полтавського Собору. Навчався він у Києво-Могилянській Духовній Академії, але що змалку мав великий потяг до монашого життя, тому вже в 17 літ вступив до Любечського монастиря на Дніпрі, і тут постригся, отримавши імя Платона. Через 4 роки, маючи 19 літ, Величковський перейшов до Медвідівського св.Миколаївського монастиря на Києвщині, але втриматися в тут не зміг,бо скрізь тоді було жорстоке гоління на православні монастирі від католиків та уніятів. Через це він побут Величковського в Києво-Печерській Лаврі так само був короткий, - він постановив утікати від польських переслідувань на затишний Афон.

По дорозі на Афон молодий чернець затримувався в Молдавії та Валахії, де тоді в монастирях було багато українців, і побував в монастирях-скитах Трієстінський Микольський та Кіркул. Нарешті,десь року 1744-го /1746?/ Платон Величковський прибув на Афон з добрым знанням монастирського життя в Україні, Молдавії та Валахії, і в 22 роки прийняв постриг і друге імя - Паїсій. На Афоні Паїсій оселився в бідній каливі Кипарисі біля Імпократорового монастиря, і увесь віддався аскетичним подвигам, бо був приклонником старого аскетичного монашого подвигу.

Чутка про молодого українського аскета подвижника скоро рознеслася по Афону і поза ним, і до Паїсія почали сходитися ченці, головно українці, а почасті і молдавани. Оце і був початок нового українського скита на Афоні під керівництвом Паїсія Величковського.

Скоро біля Паїсія зібралося стільки української братії, що й стало занадто тісно при його збогій каливі /колибі/, і Паїсій змушений був просити в Імпократорового монастиря більшої садиби,- і йому віддали занепаду порожнє стародавню келію Св.Пророка Іллі. Це було в

1756-му році, і відтоді повстав на Афоні загально відомий Іллінський козацький український Скит.

Паісій був суворий аскет, але в Скиту своїм запровадив кіновіяльний, це бо спільнокітний устав,- ченці мали все спільне: щу, оде-жу, працю, молитву,-мати якебудь власне майно їм заборонялося. Паісій був досвідчений ігумен і твердою рукою провадив свій Скит. Більшість його ченців були вільнолюбні козаки, що ~~зажадали~~ вимагали, але не вміли слухатися, а тому проти Паісія Величковського скоро повстало якесь незадоволення, що сильно знеохотило його до свого Скиту й до українців.

У цей час по монастирях Валахії й Молдавії не було доброго порядку, а тому господар Валахії ~~запросив~~ ігумена Паісія до себе настоятелем в монастир Драгомирн. І Паісій року 1763-го покинув свого українського монастиря, а за ним подалася й більша частина Іллінського Скиту, 64 ченці. Це сильно ~~здарило~~ по Іллінському Скиті, спинивши його добрий розвій.

А Паісій віддав свої великі знання та глибокий досвід Валахії та Молдавії. Року 1763-го Драгомирня перейшла до Австрії, тому Паісій пereбрався з своїми численними учнями українцями до Сікульського монастиря в Молдавії. Вкінці його запрошено організувати славний Нямецький монастир в Молдавії, і тут Паісій поклав дуже багато праці разом зо своїми учнями-українцями. Всі вони займалися перекладом з грецької мови творів Св. Отців Церкви, й сильно побільшили бібліотеку Нямця. Року 1794-го Паісій одержав в цьому ж монастирі сан архимандрита, а року 1794-го, на 72-му році життя, й переставився в молдавському Нямецькому монастирі. Духова спадщина по Паісію Величковському була дуже велика, -це головно його переклади св. Отцівських творів, але вся вона повосталася на чужому ґрунті й не дала належного врожаю, бо була відірвана від рідного національного ґрунту. У всякому разі, великий українець через брак національної свідомості не послужив безпосередньо

своїй батьківщині стільки, скільки міг.

Це той Паїсій Величковський, про якого навіть Ф.М.Достоєвський, глибокий знахідець російського старчества, писав у своєму романі "Братя Карамазови" /видання А.Маркоа, 1875 р., т.ХІІ ч.І ст.32/: "Утверждают, что существовало старчество и у нас на Руси во времена древнейшія, или непременно должно было существовать, но волею бѣдствій Россіи, татаршины, сmut, перерыва прежних сношеній с Востоком послѣ покоренія Константина Поля, установление это забылось у нас и старцы пресеклись. Возрождено же оно у нас опять с конца прошлаго столѣтія одним из великих подвижников /как называют его/ Паїсіем Величковским и ученикамъ его, но и доселѣ, даже черезъ сто почти лѣтъ, существуетъ весьма еще не по всѣхъ монастыряхъ, и даже подвергалось иногда почти что гоненіямъ, какъ неслыханное по Россіи новшество". Такимъ чиномъ нашъ українецъ, Паїсій Величковський бувъ відновителемъ старчества у Россії.

Покинутий Паїсіємъ Величковськимъ року 1763-го Скитъ Іллінський занепав і майже зникав. Українці-ченці, що своїмъ непослухомъ змусили Паїсія покинути заснованого нимъ Скита, самі не могли дати собі ради. Такъ справа була аж до 1775-го року. Цього ж року, якъ відомо, цариця Катерина II наказала зрадливо й підступно зруйнувати Січъ Запорозьку, і січовики запорожці розійшлися по різнихъ місцяхъ, - багато їх осіло по Дунаку, въ Добруджі, на Кубані, въ Чорноморї. Багато січовиківъ подалося й на Афон, і то зъ немалими маєтками. І Іллінський Скитъ відразу заповнився й віджив, і бувъ урятований відъ загибелі.

І зъ цього часу, по році 1775-му Афонський Іллінський Скитъ ставъ офіційнимъ Запорозькимъ Скитомъ. Наші запорожці, якъ знаємо, врагахі дотримувалися нашого стародавнього боярського звичаю, й любили на старість вступати до монастиря, особливо въ Київський Щечерський. І ото тепер усі знеможені, занепалі на дусі, зрадливо вигнані зъ рідного кубла, запорожці стали масово подаватися до Афону зъ Дунаю, зъ Добруджі, зъ Чорно-

мер'я, з Кубані, і всі селилися в своєму Іллінському Скиті.

Звичайно, запорожці принесли до Іллінського Скиту всю свою національну ідеологію, всі свої звички з Січі Запорозької, де вони так само жили братерським життям та без жінок. Принесли вони сюди й свої вільно-люблі думки й поступовани.

Цікаво тут зазначити, що запорожці підкреслили в своєму Скиті й одну з найголовніших рис нашої Української Церкви. З найдавнішого часу основоположником Української Церкви вважався й уважається в нас Св. Апостол Андрій, що наша Церква вірила й тепер вірить з давнього передання. Ось тому найбільшою святынею св.Іллінського Скиту стали мощі Св. Апостола Андрія Первозванного,^{1/} які запорожці старанно добули для свого Скита.

Матеріально Іллінський Скит відразу віджив, бо запорожці були заможні, і все своє маєтко попередавали на Скит. Так само й ті січовики, що жили по інших місцях, щедро жертвували на "свій манастир".

І так жив Іллінський Скит у добробуті аж до 1821-го року, коли на нього несподівано спала велика біда: повстання греків накликало біду на ввесь Афон, а російсько-турецьке напруження, а потім війна стягла репресії на Іллінський Скит. Запорозький ігумен Парфеній, забравши частину ціннішого добра, втік на Чорномор'я. За вісім літ свого господарювання /1821-1829/ на Афоні турки сильно поруйнували Іллінського Скита, і він майже запустів.

В 1829-му році був підписаний Адріянопольський мир, і вже в 1830-му році Іллічський Скит став знову відживати. Вернувся до нього й ігумен Парфеній, вернулися й ченці-запорожці, і Скит знову наповнився. Щедро відідавалися колишні запорожці над Дунаю, Кубані, Чорноморя, жертвували до Скита не спинялися, на Скит записувалися млини та рибні ловлі

1/Письма Святогорца к друзьям своим о Святой Геръ Аeonской, Спб.1850р.
Ч.11 ст.271.

/рибникі/ по Думар, і Скит незабаром відків і відновив своє українське чернече життя, з ігуменом Парфенієм на чолі.

Але добре спокій поміж ченцями-запорожцями як не було доти, так не було його й далі.

Насельники Іллінського Скиту були все-таки ємігранти, що не могли легко забути минулого, а це їх робило мало служняними й неспокійними. Січеві звички були занесені й до Святого Скиту, і з цими звичками ігумен Парфеній не міг дати ради. Ігумен цей, що багато витерпів за своє життя, але Скиту ніколи не кидав, як його попередники, помер від чуми, що була занесена на Афон.

В 1836-му році в Іллінському Скиті подвигався ієромонах Аникита, в мирі князь Сергій Олександрович Ширинський-Шихматов і він щедро допоміг нашему Скиту.^{1/} Кости о.Аникити зберігаються в ризниці церкви цього Скиту в простій скриньці, бо на Афоні померлі прόбувають у землі тільки три роки. І Скит і далі добре розвивався, а в 1839-му році Пантократорський монастир, що від нього залежить Іллінський Скит, дав йому Устава, в якому окреслена залежність його від свого монастиря.

В 1841-му році в ов.Іллінському Скиті став новий ігумен Паісій II, з походження басарабський болгарин. Нема відомостей, чи він був обраний, чи був наданий Скиту. І 30 літ твердо правив Скитом цей ігумен, і Скит не зменшувався. Помер Паісій II року 1871-го. Видно, Паісієві не легко було правити запорозьким Скитом, бо помираючи, він позоставив завіщання обрати по його смерті ігумена не з своїх українців, якого украйнці слухатися не будуть, а конче з чужинців.

Більшість ченців не погодилася прийняти заповіту свого покійного ігумена, й виставили кандидатом запорожця о.Андрія, а меншість стояла за виконанням заповіту; Пантократор, цебто греки, підтримали меншість.

1/Помер в 1837 р. в Афінах. Див. Його "Дневник путешествія" в "Христіанськое Чтение" за 1889-1890 роки. Див. ще "Письма Святогорца" 1850 р. Ч. I ст. 61-65, Ч. II ст. 201.

Зчинився бунт, який сам Афон довго не міг полагодити.^{1/}

Року 1847-го в Пророко-Іллінському Скиті побував ієромонах Сергій-Святогорець, і розповів про нього таке: "Скит стоїть самотно й далеко від моря на північносхідному схилі Святої Гори, на одному з високих пустинних холмів. Тільки на схід він має види, а зо всіх інших боків оточений сусідніми висотами. На захід від нього, на схилі Афонського хребта, в лісі, єдиноко пишається теж руський Скит Богородиці Ксілургу^{2/} який належить Руссику й зайнятий виключно болгарами. Пророко-Іллінський Скит тепер оце тільки починає поправлятися; але він скучений і тісний". Скит цей - щось середнє між спільножитним і своєжитним монастирем. Братія його - всі до одного українці. До теперішнього настоятеля був у них настоятелем чистий росіянин, проти якого так настроїлись українці, власне через його російське походження, що відмовили йому в настоятельстві й змусили відійти зо всіма, хто був з великоросіян. А що Господь зробив? Він їм поставив ігуменом не Українця, і не чистого росіянина, а молдаванина, і таким чином поставив їх у необхідність коритися його старчеській волі. Теперішній їх настоятель, о. Паїсій, людина шляхетних якостей, прекрасного характеру й доброго розсуду. Скільки раз не траплялося мені бути тут, завжди хто небудь з братії іронічно завважав, що ми в Руссику під впливом греків і позостаємося в повній від них залежності, тоді як тільки через нас вони можуть підтримувати існування монастиря. В Скиту три церкви. Братства не більше 30 чоловік. Істотне й реальнє джерело існування Скиту - це багаті рибні ловлі на Дунаї, але небезпечні для іноків через потребу стосунків зо світом. В Скиту девонення російське; жаль тільки, що головний девін малій. В церквах особливих

1/ К.Л е о н т ь е в: Восток, 1885 р.Ч.І ст.55.

2/ Монастир Богородиці Ксілургу /Тесля/ - це найперший український монастир на Афоні, з якого трохи пізніше, в 1169 р. повстало український же Св.Пантелеймонів монастир на Афоні.

прикрас нема, крім часточок мощів".
1/

І не зважаючи на нелегку свою долю, Іллінський Скит таки пережив різні вдарі, й пітримався завсім добре аж до Світової війни. Залежить він і тепер від грецького монастиря Пантакратора, своєї землі не має, це було ввесь час живе на виарендуванім ґрунті. Матеріально Скит стояв завсім добре: мав свої виноградники, городи, млини й рибниці на Дунаю /спадщина від запорожців/. Іллінська ризниця певна коштовних шат, посуду, книж і т.ін., - усе дари голівно холішніх запорожців. Скит має 11 своїх келій /з них 1 болгарська/ та 42 аскетичних каливи /холиби/, з них 34 українських.

Іллінський Скит має дві величні церкви: Соборний храм во ім'я св. Пророка Іллі, побудований ще запорожцями над Дунаю та з Кубані, й церква во ім'я святителя Митрофана Воронізького.

В 1892 році ігуменом в Іллінському Скиті був о. Гавриїл. Року 1903-го тут було до 500 ченців, переважно українців.

Іллінський запорозький Скит - це справді український закуток на Афоні, ніби чудом перенесений сюди з України. Положений він у чудовій лісистій місцевості, а сам Скит увесь покритий пірамідними тополями. Українці, як відомо, люблять свою батьківщину за всіма її ознаками, а тому в Іллінському Скиті поставлений навіть вітряк, єдиний на ввесь Афон. Тут же риплять наші коледязі-журавлі. Скрізь чути мелодійну українську мову. Як і в себе вдома, українці й на Афоні до своїх гостей пильнують буткі чесними та щиро гостинними.

Але в другій половині XIX-го віку Іллінський Скит став постійно де-націоналізуватися, головно тому, що українці на батьківщині його цілком забули, тоді як росіяне помітно нам спікувалися. В Скиту цьому побував навіть великий князь російський Константин Миколаєвич, а це стало при-

-----
1/ Письма Святогорца, 1850 р.ч. II ст.189-201.

водом більшої російської опіки над цим Скитом.

Року 1892-го на Афоні побував князь Олександр Дабиж^{1/}, відвідав і нашого запорозького Скита, і писав про нього, між іншим, таке: "В то время, как любители и покровители украинской исторіи и старины, казалось, и не подозрѣвали о запорожской святынѣ на Аeonъ, щедрая и добровольная помощь не раз приходила к ней из далеких великороссійских губерній. В списках жертвователей и ревнителей малороссійского Скита за истекшее пятидесятилѣтіе значатся имена московских и петербургских благотворителей, малороссіян же - ни одного!"...^{2/}

Така доля українського запорозького Скита на Афоні. На жаль, докладно про нього мало що знаємо, бо про нього існує тільки одна маленька окрема стаття, праця згаданого А.Дабижі, а всі інші дослідники Афона згадують про нашого Скита тільки побіжно. По 1914-му році цей український Скит мав би сильно занепасти, але обовязок українців - не допустити до цього й таки підтримати його, як нацуз історичну святиню. За останні два десятиліття Св.Іллінський Скит розсилає відозви про поміч, - відозви російською мовою, - й зве себе "руським"...

Л I Т Е Р А Т У Р А.

Князь АЛЕКСАНДР ДАБИЖ: Малороссийская обитель на Аеонъ."Кievская Старина" 1893. кн.І, ст.34-40.

К.ЛЕОНТЬЕВ: Восток, Россия и славяноство, М.1885 р. Т.І, ст.34-35, 53, 55, 61, 62, 69, 71.-

Житіє и писанія старца Паисія Величковськаго, Одеса 1887 р.-

Словарь Брокгауза, 1891 р. півт. 4 ст.580, 593.

В.ЩУРАТ: Чернечча Республіка на Афоні. Львів 1895, ст.40-41.

И.И.СОКОЛОВ, див.Исторія христіанской Церкви в XIX вѣкѣ, Спб.1901. Т.ІІ ст.138-140.

И.И.СОКОЛОВ: Аеон, див."Богословская Энциклопедія" 1903 р.Т.ІІ, ст.223-224, 232.

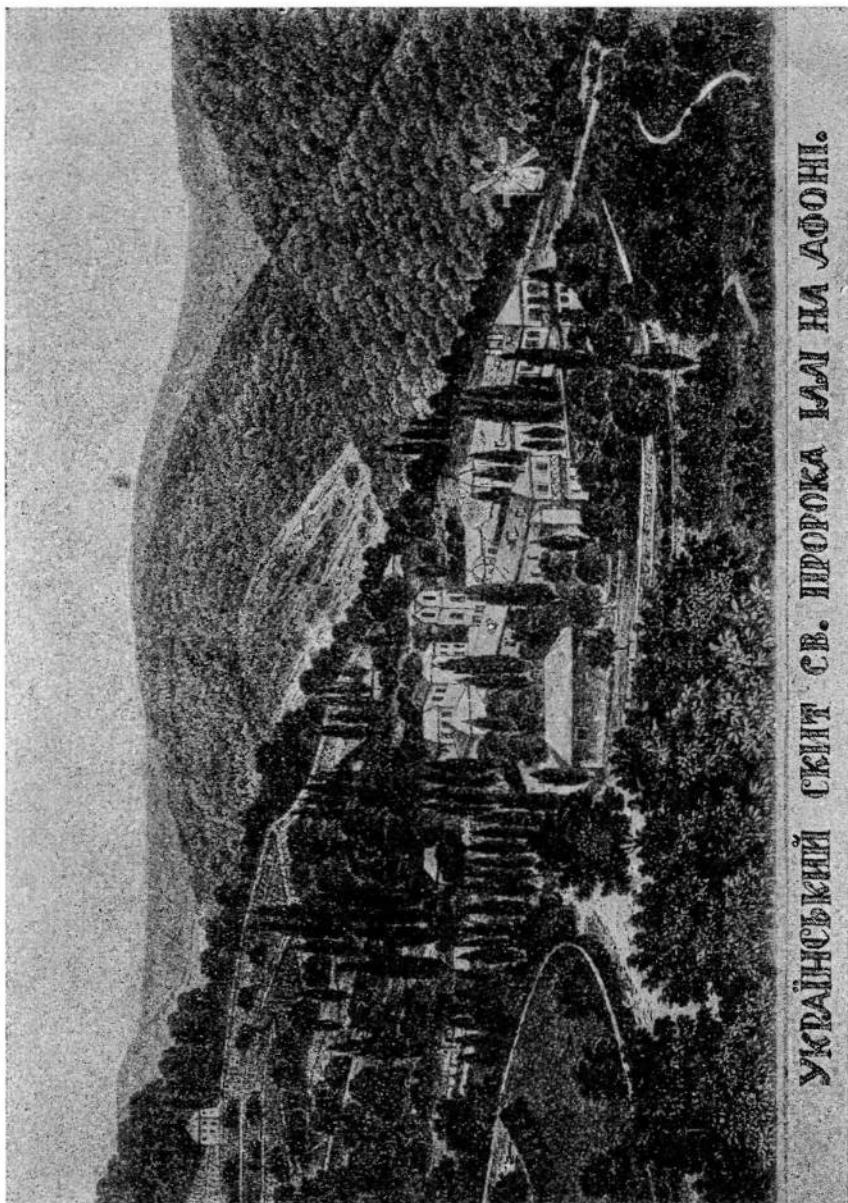
1/Дабиж-молдавський княжий рід, що в 1812 р. переселився на Керсонщину.
2/"Кievская Старина" за 1893 р. кн.І, ст.39.

А.ЯЦМИРСКІЙ: Воскресеніе візантійско-болгарського релігіозного мистицизма и славянської аскетичної літератури в XVIII в., Харків 1905 р., відбитка з "Сборник Харк.ист.-фил.общ." т.XV за 1908 р.

Письма Святогорца к друзьям своим о Святой Горѣ Аeonской, Спб.1850 р.
Ч.II.

В "Енциклоп.Слов'нику" Брокгауза й Ефона, 1891 р. півт.4 на ст.582
дано знімка з Св.Іллінського Скита, повтореного і в праці Дабіжі в
"Кiev.Старині" 1893 р. кн.І.

АРХИЕПИСКОП ІЛАРІОН -
/Проф.Др.Іван Огієнко/.

УКРАЇНСЬКИЙ СКІТ СВ. ІОАНКА ПРЕДТЕЧІ НА АФОНІ.

